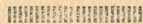

мала виробити проєкт границь Польщі.¹⁾ Обі ці комісії відносилися без уваги на різниці в поглядах серед „Найвищої Ради“ одностайно прихильно до польських домагань.²⁾

Отже положення поляків на паризькій мировій конференції було таке: поляки були союзнаю антантською нацією, офіційно признаною державою, якої відновлення стало було одною з головних воєнних цілей антанти; їхня дипломатія й пропаганда мали надзвичайно активну організацію, яка охоплювала цілу Західну Європу й Сполучені Держави та мала великі звязки і впливи серед антантського загалу і взагалі розпоряджала значними помічними силами всякого іншого роду; польські домагання були попирані беззастережно Францією, як теж майже завжди й Америкою, а також і в інших антантських державах — у найменшій мірі в Англії — ділали польські впливи дуже успішно; комісії, які мали підготовляти рішення „Найвищої Ради“, були наскрізь приязні для поляків. Оце була одна сторона в дипломатичній грі за посідання Східної Галичини. Якже виглядала друга сторона: що могли полякам протиставити західні українці перед антантою, що на її справедливість вони так уповали? — Відповідь на це питання заслугує окремої розвідки.

Вячеслав Зайкин.

Русь, Україна і Великоросія.³⁾

II. Політичні та культурні взаємини південних (пра-українських) і північних сх.-слов'янських земель у IX—XI ст.

I.

До недавнього ще часу, — каже один з найвизначніших сучасних дослідників початкової історії Русі Вол. Пархоменко, — історію східнього слов'янства починали з 862 р. — „з покликання варягів“.⁴⁾ Схему початкової історії сх.-слов'янської державности представлювано звичайно в такому вигляді: до приходу варягів (у 862 р., чи біля того часу) східні слов'яни не мали державної організації й жили досить примітивним родоплеменним життям; щойно в 960-их роках варязькі конунги заснували Руську державу, спершу на півночі, з головним центром у Новгороді, а потім в 2-ій полов. IX. ст. Олег переніс столицю до Києва, обєднав усі сх.-слов'янські племена, — й від тоді існувала єдина

¹⁾ До цієї підкомісії належали крім цього: Дг. Bowman (Америка) і полковник Kish (Англія). (Kozicki, op. cit. ст. 63).

²⁾ Dmowski op. cit. ст. 369, 372—373.

³⁾ На бажання Автора лишаємо без зміни терміни „Великоросія“, „великоруський“.

⁴⁾ Вол. Пархоменко. Питання про початок історично-державного життя у східніх слов'ян. („Наукові Зап.“, Київ, 1923, I, с. 107).

Руська держава аж до смерти Ярослава Мудрого (1054 р.), котрий розділив її між своїх синів і тим знищив одніть Руської держави. Творцем цієї схеми був визначний у свій час великоруський історик Мик. Карамзин (+1826), автор 12-томової „Історії Государства Россійскаго“ (вид. в 1804—1826 р.), в якій він проводив через увесь твір, яко основну ідею, твердження що „Россія основалась единоначалієм“, гинла отъ разновластія и спаслась самодержавієм“. Розглядаючи початкову історію Руси з погляду цієї своєї основної ідеї, Карамзин представляв стару Русь (Східню Словянщину) яко єдину одноцільну (унітарну) державу з одним монархом-самодержцем (великим князем київським на чолі). „Історія Государства Россійскаго“ Карамзина мала великий вплив на розвиток сх.-словянської історичної науки, а його схема початкової історії сх.-словянської держави довго держалася в історичній науці, та й до нині ще знаходить певні відгуки, головно в шкільних підручниках історії, але також навіть і в творах деяких сучасних істориків,¹⁾ хоч новіша історично-правнича наука давно вже виявила хибність цієї схеми й відкинула її, як очевидно тенденційну й суперечну цілій низці історичних свідоцтв.

На підставі історично-правничих дослідів Вас. Сергєєвіча, Дьяконова, Владимирського-Буданова, Максимейка, бар. Корфа, Пархоменка та ін. і новітніх студій з обсягу літописознавства й археології, ми маємо право рішуче відкинути карамзинську схему початкової історії руської (сх.-словянської) державности й протиставити їй такі твердження:

1) державне життя у східних словян почалося задовго перед 862 р. і взагалі перед „Рюриковичами“;

2) ніякої єдиної Руської держави в IX—XI ст. не було і бути не могло;²⁾

3) південні (пра-українські) й північні сх.-словянські племена досить довго (до 2-ої пол. IX-го, чи навіть до серед. X-го ст.) жили цілком окремим, незалежним одні від одних державним, економічним і культурним життям, сливе не стикаючись (чи навіть до серед. IX ст. зовсім не стикаючись) між собою; і

4) смерть Ярослава Мудрого і його „заповіт“ не внесли суттєвої зміни в державно-правну організацію руських (сх.-словянських) земель.

Новітня наука, як ми вже зазначили, виразно схиляється до висновку, що південна Русь IX—XII ст. (південна Сх.-Словянщина) була безпосередню наступницею й наслідницею культурних традицій скито-сармато-алянських, що культура південної Руси IX—XII ст. це не новотвір, а послідовне даліше продовження

¹⁾ Навіть у такого визначного історика, як пок. Ст. Томашівський, знаходимо відгук карамзинської ідеї „єдиної Руської держави“ в IX—XI ст. (в його „Українській історії“); порів. цілком вірні критичні уваги Ів. Кривецького у ст.: „Українська історіографія на переломі“. (Зап. НТШ., т. 134—135).

²⁾ Вираз бар. С. А. Корфа („Замѣтка объ отношеніи древне-русскаго лѣтописца къ монархическому принципу“, ЖМНП. 1909, VII).

дуже давньої скито-сарматської культури.¹⁾ Але в такому разі й суспільно-державна організація південної Русі IX—XII ст. не могла бути примітивним новотвором, не могла бути родо-племінною організацією якоїсь „етнографічної маси“, а навпаки мала очевидно своє праджерело в державних організаціях скитів і сарматів (що доводив уже Самоквасов). Та, поминаючи навіть відомості про державну організацію несловянських попередників і предків південно-руських (пра-українських) племен і такі не зовсім певні, або не зовсім виразні звістки, як напр. про царя антів Божа (кін. IV ст.) й Мегамира (серед. VI ст.), ми повинні згадати звістку Масудія про велику сх.-словянську²⁾ (очевидно, південно-східньо-словянську) державу Валінана й звістки житій св. Стефана Суразького й Георгія Амастридзького, Бертинських анналів і окружного листа Фотія, з яких треба зробити висновок про існування розмірно розвиненої державности у сх. слов'ян в пол. IX-го й навіть у VIII-ім ст. Особливо цікава відомість Масудія про державу Валінана. З неї, здається, треба зробити висновок, що в південних сх.-словянських племен була властиво ціла група окремих держав на чолі зі своїми королями; наймогутнішою з них була держава Валінана, якій підлягали всі інші, й король якої був зверхником над королями інших слов'янських держав.³⁾ Отже це не була унітарна (одноцільна) держава, а союз держав — конфедерація, чи скорше навіть — Staatenstaat, „складна держава“, в котрій зв'язок між поодинокими державами, що входили в її склад полягав, очевидно, в даванні данини й воєнної допомоги підпорядкованими державами та їх королями-васалами сюзеренові королеві Валінана, у спільних воєнних походах, спільних договорах із сусідами і т. п. Але потім, по словам Масудія, між поодинокими державами, що увіходили в спілку, кермовану Валінаною, почалися непорозуміння, спілка розпалася, і в поодиноких державах стали панувати незалежні королі.

Про існування окремих держав у східніх слов'ян у перед-„рюриковичівській“ добі каже й літопис: по словам „Повѣсти временныхъ лѣтъ“ в кожній зі сх.-слов'янських земель ще перед „Рюриковичами“ було своє осібне „княженіє“ — „въ Поляхъ (своє), въ Деревляхъ свое, а Дрьговичи свое, а Словѣне свое въ Новѣгородѣ, а другіе на Полотѣ“. ³⁾ На чолі цих земель держав стояли князі або з місцевих сх.-слов'янських династій,

¹⁾ M. Rostowzeff. Les origines de la Russie kievienne („Revue des études slaves“, II, 5—18).

²⁾ Думаємо, що під слов'янськими державами, підвладними королеві Валінана, Масудій розумів лише держави південно-східно-слов'янських (пра-українських) племен; і не бачимо ніякої можливості припускати (як то робив прим. Маркварт), що Валінана панувала трохи не над усіма слов'янами — чехами, болгарями ітд.; що до часу існування й розквіту держави Валінана, найправдоподібнішим вважаємо висновок Ключевського, що вона повстала й розвинулася в часах, близьких до боротьби з аварами.

³⁾ Іпатівський літопис (вид. 1871 р.), ст. 6.

або з чужоземних — норманських і мабуть також тюркських, може й угорських і т. п. ¹⁾

Більшість тих земель-держав продовжувала своє існування не тільки протягом цілого IX-го ст., але й пізніше — в X—XI вв. і далі до татарських часів, а почасти й у часах татарського панування. Розуміється, границі цих земель-держав змінювалися; так само змінювалися в них і князівські династії. В більшій їх частині протягом X—XI ст. утвердилися князі з династії „Рюриковичів“; але, як відомо, „Рюриковичі“ дуже скоро переймалися місцевими державними інтересами тих земель, якими їм доводилося управляти, й енергійно боронили самостійности й окремішности цих земель та взагалі їх інтересів ²⁾; отже, заміна князів з місцевих (тубильчих чи чужоземних) династій князями „Рюриковичами“ не вносила істотних змін в міждержавне життя сх.-слов'янських земель. Заміна місцевих династій „Рюриковичами“ відбувалася ступінцево: в деяких сх.-слов'янських землях місцеві князі не-Рюриковичі заляшались ще досить довго. За часів Ігоря й Ольги у Сх.-Слов'янщині, по рахунку М. Грушевського, було не менше двадцяти князів; ³⁾ з тих князів значна більшість належала, безперечно, до інших династій. В землі Деревській (Деревлянській) місцеві князі (Мал та ін.) лишалися до часів св. Ольги (а може по часті й пізніше); в Полоцькій землі панували норманські князі не-Рюриковичі (Рогволод) — до часів Володимира Вел.; в „градах Червенських“, маємо право думати, були також свої особні князі до часів Володимира Вел., котрий підгорнув їх під свою зверхність ⁴⁾; далі підносяться великі сумніви, чи Мстислав Тмутараканський (пізніше Чернігівський) і Судислав Псковський дійсно були дітьми Володимира Вел., чи це були зовсім

¹⁾ До тюркської (або угорської) династії належав, можливо, між інш. і київський князь Оскольд (порів. міркування Пархоменка й Юргевича).

²⁾ Досить згадати нпр. діяльність таких князів, як Володимир Вел., Ярослав Мудрий, Андрій Боголюбський ітд. Так прим. Володимир В., перебуваючи в Новгороді, цілковито переймається поглядами й інтересами поганського Новгородського Краю, просякнутого в тім часі досить сильними норманськими впливами. Підгорнувши під свою владу Київ, за допомогою норманів і новгородців, Володимир спершу і в Києві поводитьсь як нормансько-новгородський князь, спірається на норманів і робить енергійні заходи до відродження поганства; та по якимсь часі, зближаючись до своєї нової держави, та її населення, пізнаючи й засвоюючи її дух, погляди, інтереси, — Володимир змінює свою політику й наче змінюється сам, видалює з Києва норманські вагати, спірається в своїй дальшій діяльності на місцевих „лучших людей“, управляє державою при постійній співпраці „старцев градских“ — отже місцевої київської аристократії, переводить так важну й потрібну для Київської Русі релігійну реформу й стає одним з найбільше люблених київських князів. — Не менше яскравий приклад бачимо і в діяльності Ярослава Мудрого, яко новгородського князя — оборонця новгородської самостійности, готового йти війною проти батька в обороні повної незалежности Новгородської держави. — Про суздальсько-володимирський патріотизм Андрія Боголюбського нічого вже й казати: це річ загально відома.

³⁾ М. Грушевський, Історія України-Руси, I³, с. 242.

⁴⁾ Цьому питанню маю намір присвятити в ближчій часі спеціальну статейку.

чужі Володимирові місцеві князі з інших династій; ¹⁾ у землі вятичів до XII ст. були особні князі місцевої династії (Ходота ітд.), з якими воював між ін, Володимир Мономах; у землі Болоховській князі — не-Рюриковичі залишалися, здається, аж до татарських часів ітд. В кожному разі, в X-ім і першій пол. XI-го ст. у сх.-словянських землях було ще багато князів — не-Рюриковичів; з другого боку, й самі „Рюриковичі“ скоро натуралізувалися, так що „династичне об'єднання“ сх.-словянських земель само собою ще не приводило до об'єднання державного. В IX-ім, X-ім і 1-ій пол. XI-го стол., так само, як і перед IX ст., а також у 2-ій пол. XII ст. і пізніше, у Сх.-Словянщині існував цілий ряд особних держав-земель.

(Дальше буде).

Х Р О Н І К А.

Ювілеї померших діячів української науки. 8. листопада м. р. минуло 10 років від дня смерті визначного історика української правосл. Церкви й української культури XVI—XVIII ст., професора Київського Університету й Київської Академії Степана Голубева (*1849—†1920). Головні праці Голубева присвячені знаменитому культурному діячеві й реорганізаторові правосл. Церкви П. Могилі та Києво-Могилянській Академії. Праці Г. відзначаються великим багатством зібраного в них і талановито обробленого джерельного матеріалу; зокрема, його церковно-історичні дослідження відкривають нову сторінку в українській церковно-історичній науці, бо спростовують тенденційно-народницьку інтерпретацію історії церковного устрою на Україні в XV—XVIII ст. і кладуть підстави до правдиво-наукових дослідів в цій області. Докладну характеристику й оцінку наукової діяльності Голубева й зокрема його заслуг для української церковно-історичної науки дав проф. В. Заїкин у ст.: „Ст. Т. Голубев та його праці по історії Західно-Руської Церкви, історії духовної освіти й сектознавству“ („Воскр. Чт.“, 1930, ч. 49; на жаль, статтю надруковано з кількома грубими друкарськими похибками. — 31. XII м. р. минуло 5 років з дня смерті українського дослідника філософії й богослов'я, правосл. протоєрея о. Тимофія Буткевича, бувшого професора Харківського Університету й члена російської державної ради. З приводу п'ятої річниці смерті о. Буткевича російський католицький журнал „Китеж“ (що виходить у Варшаві під проводом о. пралата Я. Окуло-Кулака) помістив статтю „Прот. Т. И. Буткевич и его присоединение к католичество“ (Китеж, 1930, ч. IV), в якій подає коротку характеристику наукової, церковної

¹⁾ Порів.: Пархоменко, *op. cit.*, с. 108.